

OCENA POTENCJAŁU PRODUKCYJNEGO GOSPODARSTW ROZWOJOWYCH W ROLNICTWIE PÓŁNOCNEJ POLSKI ¹

Adam Pawlewicz, Aleksander Lewczuk

Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska,
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wstęp

Procesy transformacji ustrojowej i integracji europejskiej inspirują rolnictwo i jego otoczenie do uzyskiwania coraz lepszych wyników produkcyjnych i ekonomicznych, m.in. poprzez lepsze wykorzystanie posiadanych zasobów ludzkich, majątkowych, naturalnych oraz kapitałowych. Racjonalne wykorzystanie tych zasobów jest bardzo ważne, gdyż zwiększa wielkość i opłacalność produkcji rolniczej, wydajność pracy ludzkiej i podnosi standard i jakość życia rodzin rolniczych. W procesie modernizacji polskiego rolnictwa szczególną uwagę zwraca się na potencjał produkcyjny gospodarstw rozwojowych. Wynika to z faktu, że właściciele gospodarstw nie tylko mają największe szanse zakładania i prowadzenia firm agrobiznesu na obszarach wiejskich, ale stwarzają potencjalne zaplecze nowych elit, które mogą w przyszłości dyktować tempo rozwoju rolnictwa – jego innowacyjności i konkurencyjności na rynkach krajowych i zagranicznych.

DUCZKOWSKA-MAŁYSZ [1997] definiuje gospodarstwa rozwojowe jako „... wysoko efektywne, silne ekonomicznie, o stosunkowo dużym areale UR, prowadzone przez rolników młodszych i lepiej wykształconych”. Zdaniem autorki są to gospodarstwa inwestujące lub mające takie zamiary, gotowe do powiększania obszaru i dające na rynek przytłaczającą część podaży. Podstawowym kryterium pozwalającym wyodrębnić grupę gospodarstw rozwojowych stanowią najczęściej efekty ekonomiczne tych gospodarstw, a więc wielkość produkcji towarowej, bądź wielkość dochodu pozwalającego utrzymać rolnika i jego rodzinę. Są to gospodarstwa towarowe na tyle sprawne, by podołać konkurencji na rynku zagranicznym i krajowym.

Z badań BRODZIŃSKIEJ [2002] wynika, że pomimo niekorzystnych tendencji w zakresie kształtowania się relacji przychodów i kosztów w rolnictwie, istnieje silna presja właścicieli gospodarstw rozwojowych na zmiany w technologiach, organizacji produkcji, jak i zwiększeniu jej skali. Mimo, że nadmierne inwestowanie, zwłaszcza w sytuacji obecnej zapaści w rolnictwie, zagraża rozwojowi gospo-

---

¹ Wykonano w ramach tematu: 3 P06 R 059 23.

darstwa, to jednak w niektórych przypadkach inwestycja jest warunkiem koniecznym. Dlatego też wielu producentów rolnych poszukuje obecnie rozwiązań umożliwiających obniżenie kosztów jednostkowych produkcji, przy jednoczesnym dążeniu do poprawy jej jakości. Konsekwencją tych działań jest zwiększone zainteresowanie rolników nowymi rozwiązaniami organizacyjno-ekonomicznymi i technologiczno-technicznymi nie tylko w samym rolnictwie, ale również w pozostałych sektorach agrobiznesu.

Celem badań była ocena potencjału produkcyjnego gospodarstw rozwojowych i możliwości jego wykorzystania w pozyskiwaniu dodatkowych i alternatywnych źródeł dochodu, ze szczególnym uwzględnieniem sektora agrobiznesu.

Metodyka badań

Przedmiotem badań był aktualny i perspektywiczny potencjał produkcyjny gospodarstw rozwojowych na obszarze północnej Polski. Badaniami objęto 378 gospodarstw rozwojowych na obszarze północnym kraju. Dobór gospodarstw do badań był losowy. Klasyfikacji gospodarstw do grupy „rozwojowych” dokonali pracownicy służb doradczych ośrodków doradztwa rolniczego w oparciu o osiągnięte wyniki produkcyjne oraz posiadany potencjał i możliwości perspektywicznego rozwoju.

Badania zostały przeprowadzone w 2005 roku przez pracowników służb doradczych ośrodków doradztwa rolniczego. W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego z zastosowaniem standaryzowanego kwestionariusza.

Zebrałe wyniki opracowano statystycznie i graficznie w oparciu o metody zaczerpnięte z nauk ekonomiczno-rolniczych.

Wyniki badań

W badaniach własnych interesujące było poznanie opinii właścicieli gospodarstw rozwojowych o posiadanym potencjale produkcyjnym i możliwościach jego wykorzystania w rozwoju przedsiębiorczości w agrobiznesie.

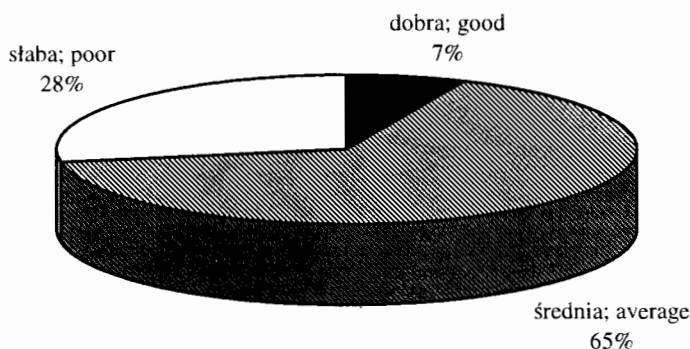
Z badań wynika, że średnia powierzchnia gruntów gospodarstw rozwojowych wynosiła 70,5 ha. Najmniejsze gospodarstwo miało 3 ha, natomiast największe 1200 ha. Struktura obszarowa gospodarstw rozwojowych była bardzo zróżnicowana. Co dziesiąte gospodarstwo rozwojowe miało obszar gruntów nieprzekraczający 15 ha. Z kolei 42,8% gospodarstw rozwojowych posiadało grunty w granicach 15–50 ha. Korzystnym zjawiskiem jest natomiast fakt, że 43,9% gospodarstw rozwojowych posiadało powierzchnię gruntów powyżej 50 ha. Można więc stwierdzić, że prawie co drugie badane gospodarstwo posiada duży potencjał rozwoju, zarówno w zakresie rozwoju konkurencyjnej produkcji rolniczej, jak i rozwoju przedsiębiorczości w agrobiznesie.

Również korzystnie przedstawiała się w badanych gospodarstwach rozwojowych struktura gruntów ornych. Stwierdzono, że co czwarte gospodarstwo rozwojowe posiadało grunty orne o powierzchni nieprzekraczającej 15 ha. Z kolei 38,1% gospodarstw rozwojowych posiadało grunty orne w granicach od 15 do 50 ha. Natomiast 34,4% badanych gospodarstw posiadało grunty orne powyżej 50 ha. Średni obszar gruntów ornych wynosił 58,1 ha i wahał się od 2 do 1115 ha.

Jakość klas bonitacyjnych gruntów ornych w gospodarstwach rozwojowych nie przedstawiała się zbyt korzystnie. Zdecydowanie przeważały gleby zaliczane do klasy IVa i b (28,2%) oraz klasy Va i b (21,2%). Prawie co trzecie badane gospodarstwo posiadało gleby klasy I i II (13,4%) oraz klasy IIIa i b (17,7%).

Badanych rolników poproszono o wyrażenie opinii na temat jakości gleb w ich gospodarstwach (rys. 1). W opinii rolników tylko 6,7% ich gospodarstw posiada gleby dobre. Natomiast aż 65,5% właścicieli gospodarstw rozwojowych oceniło jakość gleb w swoich gospodarstwach jako średnie. Z kolei 27,8% rolników stwierdziło, że ich gospodarstwa posiadają gleby słabe.

Jak wcześniej podkreślono, obszar północnej Polski charakteryzuje się korzystną strukturą obszarową gospodarstw rolnych. Jako przykład można podać, że średnia wielkość gospodarstwa indywidualnego w woj. zachodniopomorskim należy do najwyższych w kraju i wynosi 16,8 ha, a w wielu gminach tego regionu przekracza 25 ha (przy średniej krajowej 7,0 ha i średniej w UE – 18,7 ha). W województwie tym istnieje również szczególnie duży udział gospodarstw wielkoobszarowych (powyżej 100 ha), o różnej formie prawno-organizacyjnej. Zdaniem JASIULEWICZ [2001] większość z tych gospodarstw właściwie wykorzystuje potencjał produkcyjny. Gospodarstwa te pozostaną na trwałe w istniejącej strukturze rolnictwa, jednakże wymagają one znacznego dokapitalizowania, a także poprawy koniunktury rolniczej.

Rys. 1. Jakość gleb w gospodarstwach rozwojowych (w opinii ich właścicieli)
 Fig. 1. Soil quality on tested progressive farms (in their owners' opinion)

Zdaniem WAWRZYŃIĄKA i WOJTASIKA [2005] struktura agrarna jest tą kategorią społeczno-gospodarczą, która wywiera ogromny wpływ na podstawowe czynniki produkcji w postaci ziemi, pracy i kapitału. Poprzez analizę struktury agrarnej możemy poznać przestrzenne rozmieszczenie gospodarstw rolnych, szachownicę gruntów, możliwości produkcyjne i sposoby kształtowania obszarów wiejskich. Struktura agrarna wskazuje nam na charakterystykę infrastruktury społecznej i technicznej jako pochodną procesów demograficznych i ekonomicznych. Z badań autorów wynika, że o ile w północno-zachodniej Polsce gospodarstwa liczące 50 ha i więcej stanowiły pod względem liczebnym tylko 2,6%, o tyle pod względem powierzchni użytków rolnych aż 24,4%. Najwięcej gospodarstw dużych obszarowo zanotowano w woj. zachodniopomorskim (41,7%), warmińsko-mazurs-

kim (26,9%) oraz pomorskim (22,6%). Historycznie te trzy województwa stanowiły obszar tzw. ziem odzyskanych. Nowe osadnictwo nie było tam tak intensywne, co pozwoliło na zachowanie dużych majątków ziemskich w całości. Natomiast woj. kujawsko-pomorskie i wielkopolskie należały dawniej do ziem podlegających innym regułom reform agrarnych.

Z badań własnych wynika, że średni obszar gruntów własnych wynosił 36,1 ha i wahał się od 3,5 do 205 ha. Natomiast średni obszar gruntów dzierżawionych był o wiele większy i wynosił średnio 50,7 ha, z wahaniami od 0,25 do 995 ha.

Zdaniem SPIAKA [2005], jednym z istotnych problemów wymagających szybkiego rozwiązania jest przyjęcie nowych przepisów prawnych (ustawy o dzierżawie), regulujących dzierżawę ziemi w kraju, w których zawarto by między innymi zapewnienie dzierżawy pokoleniowej oraz sprawy czynszu w przypadku kłesk żywiołowych. Ponad 50% badanych dzierżawców (kierowników gospodarstw) oceniło współpracę z agencjami rządowymi działającymi w rolnictwie jako dobrą, ale 25% wydało opinie negatywne w stosunku do ARR, odnosząc to do sprawowanej kontroli magazynowych zapasów.

Charakteryzując gospodarstwa rozwojowe interesujące było poznanie zasobów siły roboczej. Z badań wynika, że w gospodarstwach rozwojowych pracowało na stałe średnio 2,5 os. z wahaniami od 1 do 12 osób. W tej liczbie stałe zatrudnienie spośród członków rodziny wynosiło średnio 1,7 os. z wahaniami od 1 do 8 osób. Natomiast liczba osób spoza rodziny pracujących stale w gospodarstwach rozwojowych wynosiła średnio 2,1 os. z wahaniami od 1 do 20 osób. Z wypowiedzi 67,5% właścicieli gospodarstw rozwojowych wynika, że posiadają oni zasoby własnej siły roboczej na odpowiednim poziomie. Natomiast niewystarczające zasoby siły roboczej występowały w co czwartym (25,4%) gospodarstwie rolnym. Liczba brakujących osób do pracy w tych gospodarstwach wahała się od 1 osoby (12,4% gospodarstw) do 5 osób (0,5% gospodarstw). Z kolei 4,2% właścicieli gospodarstw rozwojowych stwierdziło, że posiada zbyt duże zasoby pracy.

W obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej istnieje potrzeba optymalizacji zasobów pracy, co w wielu przypadkach skłania rolników do podejmowania dodatkowych inicjatyw gospodarczych. Organizację pracy w gospodarstwach rolnych cechuje również brak wyraźnego rozdzielenia pracy kierowniczej i wykonawczej. W większości kierownicy gospodarstw rozwojowych kierują zarówno pracą innych ludzi, jak i organizują pracę własną. Z badań BRODZIŃSKIEJ [2001] wynika, że w województwie warmińsko-mazurskim częściej niż co czwarte gospodarstwo zatrudniało pracowników (z tego blisko 1/3 w pełnym wymiarze czasu pracy). Natomiast w województwie kujawsko-pomorskim co siódme gospodarstwo zatrudniało pracowników (w pełnym wymiarze czasu pracy zaledwie 2,2% ogółu gospodarstw).

Analizując potencjał produkcyjny gospodarstw rozwojowych ważne było również poznanie ich wyposażenia i stanu technicznego w sprzęt rolniczy oraz budynki i budowlę (tab. 1). Z badań wynika, że w ponad co drugim gospodarstwie rozwojowym wystarczające było wyposażenie w narzędzia uprawowe (63,5%), mechaniczną siłę pociągową (60,9%) oraz sprzęt mechaniczny (56,1%). Niedobór sprzętu technicznego występował w ponad co trzecim gospodarstwie rozwojowym. Brak wyposażenia technicznego występował zaledwie w niespełna 2% badanych gospodarstw. Należy podkreślić, że również nadmiar sprzętu technicznego zanotowano w niespełna 2% badanych gospodarstw rozwojowych.

Tabela 1; Table 1

Wyposażenie gospodarstw rozwojowych
Equipment of the progressive farms

Wyszczególnienie Specification		Ilość; Quantity				
		nadmiar surplus	wystarczająca sufficient quantity	niedobór shortage	brak no equipment	razem total
Sprzęt mechaniczny Mechanical equipment	n*	5	212	146	6	369
	% resp.	1,3	56,1	38,6	1,6	-
Narzędzia uprawowe Tillage implements	n	1	240	122	7	370
	% resp.	0,3	63,5	32,3	1,9	-
Mechaniczna siła pociągowa Mechanized traction power	n	7	230	132	6	375
	% resp.	1,9	60,9	34,9	1,6	-
Budynki inwentarskie Livestock buildings	n	16	199	130	20	365
	% resp.	4,2	52,7	34,4	5,3	-
Magazyny Storehouses	n	9	187	138	38	372
	% resp.	2,4	49,5	36,5	10,1	-
Stan techniczny; Technical condition						
Wyszczególnienie Specification		bardzo dobry excellent	dobry good	średni average	zły poor	razem total
Sprzęt mechaniczny Mechanical equipment	n*	14	107	219	16	356
	% resp.	3,7	28,3	57,9	4,2	-
Narzędzia uprawowe Tillage implements	n	14	105	222	16	357
	% resp.	3,7	27,8	58,7	4,2	-
Mechaniczna siła pociągowa Mechanized traction power	n	24	97	215	25	361
	% resp.	6,4	25,7	56,9	6,6	-
Budynki inwentarskie Livestock buildings	n	22	104	170	43	339
	% resp.	5,8	27,5	45,0	11,4	-
Magazyny Storehouses	n	21	106	173	27	327
	% resp.	5,6	28,0	45,8	7,1	-

* liczba odpowiedzi; number of answers

Źródło: badania własne; Source: own survey

Badanych właścicieli gospodarstw rozwojowych pytano również o ocenę stanu technicznego posiadanego przez nich sprzętu mechanicznego (tab. 1). W odpowiedzi ponad co czwarty rolnik stwierdził, że stan techniczny jego sprzętu jest dobry. Natomiast blisko 60% badanych rolników oceniło stan techniczny posiadanego sprzętu jako średni.

Badane gospodarstwa rozwojowe w nieco gorszym stopniu były wyposażone w budynki inwentarskie i magazyny (tab. 1). Stwierdzono, że wystarczające było wyposażenie 52,7% gospodarstw rozwojowych w budynki inwentarskie i 49,5% gospodarstw w magazyny. Niedobór tych budynków występował w ponad co trzecim gospodarstwie rozwojowym. Z kolei w co dziesiątym gospodarstwie rozwojowym stwierdzono brak magazynów. Natomiast stan techniczny budynków inwentarskich był bardzo dobry w 5,8% gospodarstw, dobry w 27,5% i średni w 45% gospodarstw. Podobnie został oceniony stan techniczny magazynów.

Podsumowując można stwierdzić, że poziom technicznego uzbrojenia ponad połowy badanych gospodarstw rozwojowych był na dość dobrym poziomie. Natomiast nadmiar w wyposażeniu zarówno sprzętu technicznego, jak i budynków inwentarskich oraz magazynów może być wykorzystany w zwiększeniu skali produkcji rolniczej lub rozwoju przedsiębiorczości w agrobiznesie.

W badaniach ważne było również poznanie kierunków rozwoju produkcji w gospodarstwach rozwojowych. Rosnące wymagania jakościowe wymuszają specjalizację w produkcji zwierzęcej. Jest ona warunkiem koniecznym wprowadzania nowoczesnych technologii, a tym samym uzyskiwania produkcji towarowej wysokiej jakości. Produkcja zwierzęca była dominującym kierunkiem w 54,8% gospodarstw rozwojowych. Właściciele gospodarstw rozwojowych zajmowali się głównie specjalizacją w produkcji mleka (29,4% gospodarstw) oraz trzody chlewnej (23,8%). Oprócz zwierząt tradycyjnie uznawanych jako gospodarskie chowane były również różnorodne gatunki zwierząt, które można zaliczyć do egzotycznych. Przykładem tych zwierząt mogą być strusie. Zdaniem Lewczuka [LEWCZUK, LEWCZUK 2005] chów tych zwierząt może stanowić dodatkowe lub alternatywne źródło dochodów w gospodarstwie. Chodzi tu zwłaszcza o gospodarstwa, które jednocześnie zajmują się agroturystyką, przyjmują wycieczki itd.

W badanych gospodarstwach rozwojowych produkcja roślinna była głównie podporządkowana produkcji zwierzęcej. Produkcja roślinna była dominującym kierunkiem produkcji w 43,9% gospodarstw rozwojowych. Właściciele gospodarstw rozwojowych zajmowali się głównie: uprawą zbóż (32,5% gospodarstw), uprawą rzepaku (14,3%), produkcją ziemniaków (6,1%), uprawą pszenicy (4,5%) oraz buraków cukrowych (3,4%). Z kolei ponad co piąte gospodarstwo rozwojowe (21,4%) prowadziło kierunek ogólnorolniczy z nastawieniem głównie na produkcję pasz.

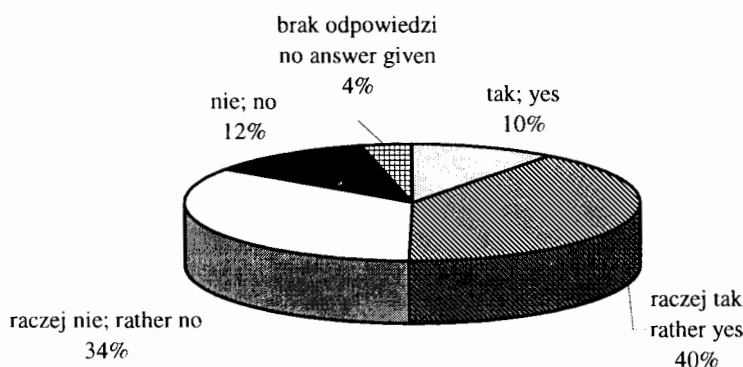
Z badań JASIULEWICZ [2001] wynika, że w regionie północno-zachodniej Polski niezmiernie ważnym zagadnieniem jest konieczność dywersyfikacji produkcji rolniczej i dostosowanie jej do potrzeb rynku. Autorka szczególną uwagę zwraca na potrzebę upraw tzw. energetycznych, a zwłaszcza rzepaku jako surowca do produkcji paliwa ekologicznego oraz wikliny.

Ważnym zagadnieniem w badaniach było poznanie źródeł dochodów gospodarstw rozwojowych. Z badań wynika, że 70,1% gospodarstw rozwojowych osiągnęło ponad 90% dochodów wyłącznie z rolnictwa. Z kolei prawie co piąte gospodarstwo (19,1%) osiągnęło ponad 50% swoich dochodów głównie z rolnictwa. Natomiast 18,2% gospodarstw rozwojowych osiągnęło z rolnictwa tylko 25–50%

swoich dochodów. Pozostałe dochody gospodarstwa te czerpały z następujących źródeł: praca pozarolnicza – zawodowa (3,7%), dodatkowa praca – dorywcza (3,4%), agroturystyka (2,6%), handel (1,3%) oraz działalność pozarolnicza (1,1%).

Z badań MOSSAKOWSKIEJ [2005] wynika, że co trzecie gospodarstwo rolne w Polsce wykazuje dochody z pracy najemnej, zaś prawie połowa z tytułu rent i emerytur. Autorka stwierdza, że niezarobkowe źródła dochodów stały się konkurencyjnym dochodem w stosunku do rolniczego, a często jest to jedyny dochód w rodzinie rolniczej.

Właścicielom gospodarstw rozwojowych postawiono również pytanie – czy widzą możliwości zwiększenia swoich dochodów w ramach obecnie prowadzonego gospodarstwa (rys. 2)? W odpowiedzi tylko 10,3% właścicieli gospodarstw rozwojowych stwierdziło, że możliwości takie istnieją. Z kolei blisko 40% rolników stwierdziło, że „raczej” takie możliwości istnieją. W sumie więc, co drugi właściciel gospodarstwa rozwojowego widzi możliwości zwiększenia swoich dochodów. Pozostali rolnicy wyrazili dość pesymistyczne opinie, odpowiadając „raczej nie” (34,4%), „nie” (11,6%) lub uchylili się od odpowiedzi na to pytanie (3,7%).

Rys. 2. Możliwości zwiększenia dochodów w ramach obecnie prowadzonego gospodarstwa (źródło: badania własne)

Fig. 2. Possibilities of income increasing on currently managed farm (source: own survey)

Problematyką badań możliwości zwiększenia dochodów rolników północnej Polski w ramach prowadzonego obecnie gospodarstwa rozwojowego zajmował się również MICKIEWICZ [2001]. Z badań tych wynika, że rolnicy podchodzili do tej sprawy sceptycznie, przeważały odpowiedzi umiarkowane: „raczej nie” (36,2%), „raczej tak” (35,8%). Tylko 15,1% rolników zdecydowanie stwierdziło, że istnieją możliwości zwiększenia dochodów w ramach obecnie prowadzonego gospodarstwa rozwojowego. Zdaniem autora na opinię rolników dotyczącą możliwości zwiększenia dochodów w ramach obecnego gospodarstwa wpływały istotnie lub wysoko istotnie następujące czynniki: wiek rolnika (im był on starszy, tym bardziej pesymistycznie oceniał te możliwości), poziom wykształcenia (im lepiej wykształcony był rolnik, tym optymistycznie oceniał możliwości zwiększenia dochodów). Ponadto stwierdzono wpływ powierzchni gospodarstwa (im większe, tym lepsza ocena, za wyjątkiem gospodarstw najmniejszych, które prowadziły spe-

cialne uprawy i inne działalności o charakterze niekonwencjonalnym) [MICKIEWICZ 2001].

Właściciele gospodarstw rozwojowych zapytano również – co zamierzają uczynić, aby uzyskać wyższy dochód ze swego gospodarstwa. W odpowiedzi ponad co drugi rolnik (51,6%) stwierdził, że zamierza zwiększyć obszar swojego gospodarstwa. Z kolei co trzeci badany rolnik (33,1%) zamierza wyspecjalizować swoje gospodarstwo w jednym kierunku produkcji. Do innych zamierzeń właściciele gospodarstw rozwojowych zaliczyli: konsultacje swoich decyzji z doradcą (28,0%), lepiej wykorzystać informacje rynkowe (23,0%) oraz podjęcie działalności pozarolniczej (15,6%). Natomiast 15,1% właścicieli gospodarstw rozwojowych zamierza podjąć inne działania, do których zaliczyli: zwiększenie wydajności (5,3%), powiększenie stada trzody chlewnej (2,4%) oraz rozwinięcie agroturystyki (2,9%). Rolnicy wymienili również szereg innych pomysłów, jednak ich skala była niewielka. Z kolei 6,6% badanych rolników nie zamierzało podejmować żadnych inwestycji w gospodarstwie.

Z badań MICKIEWICZA [2001] wynika, że właściciele gospodarstw rozwojowych północnej Polski w celu zwiększenia dochodów w ramach prowadzonego gospodarstwa najczęściej planowali specjalizację produkcji (34,5% rolników). Z kolei co trzeci rolnik chciał zwiększyć obszar gospodarstwa lub skonsultować swoje decyzje z doradcą i lepiej wykorzystać informacje rynkowe (26,5%). Ponad 11,2% właścicieli gospodarstw rozwojowych nie zamierzało inwestować w gospodarstwo.

W badaniach własnych ważne było poznanie stopnia wykorzystania potencjału produkcyjnego gospodarstw rozwojowych. Z badań wynika, że gospodarstwa rozwojowe wykorzystywały swój potencjał produkcyjny średnio w 75,7% z wahaniami od 7 do 100%. Przyczyny niewykorzystania pełnych możliwości produkcyjnych gospodarstw rozwojowych były bardzo różne. Do najważniejszych przyczyn niewykorzystania pełnych możliwości produkcyjnych gospodarstw rolnicy zaliczyli niską opłacalność produkcji rolniczej (59,0% wypowiedzi) oraz brak koniunktury w rolnictwie (48,9%). Zdaniem prawie co trzeciego badanego rolnika (32,0%) przyczyną niewykorzystania pełnych możliwości produkcyjnych gospodarstw jest również zubożenie społeczeństwa. Z kolei ponad co dziesiąty rolnik jako przyczynę niewykorzystania możliwości produkcyjnych wymienił mały areal swojego gospodarstwa. Wydaje się, że ta przyczyna budzi pewne wątpliwości, bowiem istnieje możliwość dostosowania charakteru produkcji do obszaru gospodarstwa.

Stopień wykorzystania potencjału produkcyjnego gospodarstw rozwojowych zależy w dużym stopniu od możliwości zbytu produkcji rolniczej. Mając to na uwadze badanym rolnikom postawiono pytanie – czy w ubiegłym roku gospodarstwo zdołało sprzedać swoją produkcję rolną? W odpowiedzi 16,1% rolników stwierdziło, że wszystko łatwo sprzedano. Dalszych 59,8% rolników również sprzedawało wszystkie swoje produkty, ale nie bez trudności. Z kolei 18,5% rolników stwierdziło, że pomimo kłopotów udało się sprzedać około 75% produkcji. Pozostali rolnicy sprzedali tylko część swojej produkcji i to z dużymi kłopotami.

Badanym rolnikom postawiono również pytanie – gdzie i w jakiej formie dokonano sprzedaży produktów rolnych? W odpowiedzi 65,1% rolników stwierdziło, że dokonało sprzedaży swojej produkcji na lokalnym rynku. Z kolei 28,6% właścicieli gospodarstw rozwojowych sprzedało swoje produkty na rynku hurtowym.

Bardzo pozytywnym zjawiskiem jest fakt, że prawie co drugi badany rolnik (48,2%) sprzedał swoją produkcję w wyniku zawartej umowy. Należy również podkreślić, że pojawiła się nowa forma sprzedaży produkcji rolniczej. Mianowicie produkty w wyniku umowy gwarantowanej kooperacją (dostarczenie środków produkcji, kredyty itp.). Zjawisko to należy ocenić bardzo korzystnie, gdyż zawarte umowy z odbiorcą są gwarancją zbytu produkcji rolniczej. Jest to bardzo przyszłościowa i korzystna forma zbytu produkcji rolniczej.

Pełne wykorzystanie potencjału produkcyjnego gospodarstw rozwojowych oraz znalezienie rynku na zbyt produkcji wymaga od rolników poszukiwania informacji w tej dziedzinie. Z badań wynika, że zdecydowana większość rolników poszukiwała informacji o cenach zbytu produktów rolnych (78,6%) oraz możliwościach sprzedaży produktów z gospodarstwa (73,8%). Z kolei 43,1% właścicieli gospodarstw rozwojowych poszukiwało informacji o możliwościach zawarcia wieloletnich umów kontraktacyjnych. Do najczęściej poszukiwanych informacji przez właścicieli gospodarstw rozwojowych można również zaliczyć:

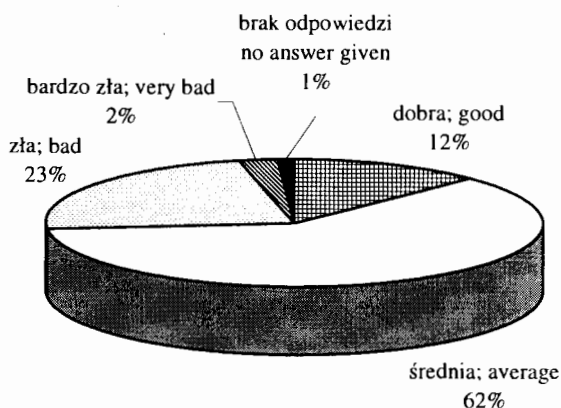
- informacje o cenach zakupu środków produkcji (70,9% wypowiedzi),
- o możliwościach uzyskania kredytu w banku (18,5%).

Badanym rolnikom postawiono również pytanie – czy ich rodzinę satysfakcjonują rezultaty uzyskiwane z gospodarstwa rozwojowego? Z odpowiedzi badanych rolników wynika, że tylko 8,7% rodzin właścicieli gospodarstw rozwojowych są usatysfakcjonowani rezultatami uzyskiwanymi ze wspólnie prowadzonego gospodarstwa. Z kolei prawie co trzeci (30,1%) właściciel gospodarstwa rozwojowego stwierdził, że jego rodzina jest „raczej” usatysfakcjonowana z rezultatów uzyskiwanych z gospodarstwa. W sumie więc blisko 40% rodzin właścicieli gospodarstw rozwojowych jest zadowolonych z efektów prowadzonego gospodarstwa.

Niepokojącym zjawiskiem jest fakt, że ponad co drugi właściciel gospodarstwa rozwojowego (55,6%) stwierdził, że jego rodzinę nie satysfakcjonują rezultaty uzyskiwane z gospodarstwa rolnego. W tej grupie rolników aż 43,4% respondentów stwierdziło, że ich rodziny „raczej nie” satysfakcjonują uzyskiwane rezultaty z gospodarstwa. Natomiast 12,2% właścicieli gospodarstw rozwojowych udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie nie”. Wśród przyczyn niezadowolenia z efektów prowadzonej działalności w gospodarstwie rozwojowym rolnicy wymieścili głównie niską opłacalność, niskie ceny zbytu produktów i niskie dochody (37,3% wypowiedzi). Pozostałe przyczyny braku satysfakcji z rezultatów uzyskiwanych z prowadzonego gospodarstwa są bardzo zróżnicowane i odzwierciedlają obecną sytuację, w jakiej znalazła się polska wieś i rolnictwo. Analizując te wypowiedzi można stwierdzić, że istnieje pilna potrzeba pełnego wykorzystania potencjału produkcyjnego gospodarstw rozwojowych w kierunku zwiększenia efektywności produkcji rolniczej oraz pozyskiwania dodatkowych i alternatywnych źródeł dochodu.

Badani właściciele gospodarstw rozwojowych dokonali także oceny sytuacji materialnej swojej rodziny (rys. 3) Z badań wynika, że żaden rolnik nie ocenił sytuacji materialnej swojej rodziny jako bardzo dobrej. Tylko 12,4% badanych rolników oceniło sytuację materialną swojej rodziny jako dobrą. Natomiast sytuacja materialna 60,9% rodzin właścicieli gospodarstw rozwojowych została oceniona jako średnia. Z niepokojem należy odnotować fakt, że sytuacja materialna co czwartej rodziny (25,7%) prowadzącej gospodarstwo rozwojowe została oceniona jako zła (23,3%) lub bardzo zła (2,4%). Potwierdza to powszechną opinię, że

sytuacja rodzin rolniczych w Polsce nie przedstawia się zbyt dobrze. Jeżeli do tego dodamy fakt, że badania przeprowadzono w gospodarstwach rozwojowych, a więc najlepszych i najbardziej towarowych, to dopiero otrzymamy obraz sytuacji materialnej pozostałych rodzin rolniczych w Polsce.

Rys. 3. Ocena sytuacji materialnej rodziny (w opinii właścicieli gospodarstw rozwojowych), (źródło: badania własne)

Fig. 3. Estimated family income situation (in opinion of progressive farm owners), (source: own survey)

Należy podkreślić, że ocena sytuacji dochodowej ludności wiejskiej i rolnej nie jest zagadnieniem łatwym. Dochody stanowią bowiem jedną z najbardziej skrywanych stron gospodarki człowieka i mimo coraz lepszej ewidencji fiskalnej państwa, pokaźna część dochodów wymyka się spośród ewidencji i kontroli gospodarczej państwa. Do tego dochodzi niechęć rolników do udzielania informacji o własnej sytuacji finansowej oraz przekonanie, że za wszelkie niepowodzenia finansowe odpowiedzialny jest „zawsze ktoś inny”, a więc, że los ludności rolnej nie zależy od niej, lecz od różnych „czynników zewnętrznych”. Z badań MICKIEWICZA [2001] wynika, że większość właścicieli gospodarstw rozwojowych północnej Polski (60,7%) oceniła sytuację materialną swoich rodzin jako średnią. Prawie co czwarty badany rolnik ocenił swoją sytuację jako złą, a bardzo złą tylko co dwudziesty. Ocen złych było znacząco więcej niż ocen dobrych (10,7%) i bardzo dobrych (0,6%).

Podsumowanie i wnioski

1. Potencjał produkcyjny i społeczny gospodarstw rozwojowych stanowi bardzo ważne zasoby, które można wykorzystać w rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, a zwłaszcza w agrobiznesie. Średnia powierzchnia gruntów gospodarstw rozwojowych wynosiła 70,5 ha z wahaniami od 3 do 1200 ha. Z kolei 42,8% badanych gospodarstw posiadało grunty w granicach 15–50 ha, zaś 43,9% gospodarstw powyżej 50 ha. Średni obszar gruntów własnych wyniósł 36,1 ha i wahał się od 3,5 do 205 ha. Natomiast śred-

ni obszar gruntów dzierzawionych był o wiele większy i wynosił średnio 50,7 ha i wahał się od 0,25 do 995 ha. W opinii rolników tylko 6,7% ich gospodarstw posiada gleby dobre. Natomiast aż 65,5% właścicieli gospodarstw rozwojowych oceniło jakość gleb w swoich gospodarstwach jako średnic. Z kolei 27,8% rolników stwierdziło, że ich gospodarstwa posiadają gleby słabe. Uzyskane wyniki wskazują, że prawie co drugie badane gospodarstwo posiada duży potencjał rozwojowy zarówno w zakresie rozwoju konkurencyjnej produkcji rolniczej, jak i rozwoju przedsiębiorczości w agrobiznesie.

2. Stwierdzono, że 67,5% gospodarstw rozwojowych posiadało zasoby własnej siły roboczej na odpowiednim poziomie. Natomiast niewystarczające zasoby siły roboczej występowały w co czwartym (25,4%) gospodarstwie rozwojowym. W ponad co drugim gospodarstwie rozwojowym wystarczające było wyposażenie w narzędzia uprawowe (63,5% gospodarstw), mechaniczną siłę pociągową (60,9%) oraz sprzęt mechaniczny (56,1%). Niedobór sprzętu technicznego występował w ponad co trzecim gospodarstwie rolnym. Stan techniczny posiadanego sprzętu w ponad 80% gospodarstw był dobry i średni. Stwierdzono, że wystarczające było wyposażenie tylko 52,7% gospodarstw rozwojowych w budynki inwentarskie i 49,5% gospodarstw w magazyny. Z badań wynika, że poziom technicznego uzbrojenia ponad połowy badanych gospodarstw rozwojowych był na dość dobrym poziomie. Nadmiar w wyposażeniu sprzętu technicznego, jak i budynków inwentarskich oraz magazynów może być wykorzystany w zwiększeniu skali produkcji rolniczej lub rozwoju przedsiębiorczości w agrobiznesie.
3. Produkcja zwierzęca była dominującym kierunkiem w 54,8% gospodarstw rozwojowych. Właściciele gospodarstw rozwojowych zajmowali się głównie specjalizacją w produkcji mleka (29,4% gospodarstw) oraz trzody chlewnej (23,8%). Oprócz zwierząt tradycyjnie uznawanych jako gospodarskie, chowane były również różnorodne gatunki zwierząt, które można zaliczyć do egzotycznych. Natomiast produkcja roślinna była głównie podporządkowana produkcji zwierzęcej. Stwierdzono, że 70,1% gospodarstw rozwojowych osiągnęło ponad 90% dochodów wyłącznie z rolnictwa. Pozostałe gospodarstwa czerpały dochody ze źródeł pozarolniczych. Z badań wynika, że co drugi właściciel gospodarstwa rozwojowego widzi możliwości zwiększenia dochodów w ramach obecnie prowadzonego gospodarstwa.
4. Z badań własnych wynika, że gospodarstwa rozwojowe wykorzystywały swój potencjał produkcyjny średnio w 75,7%, z wahaniami od 7 do 100%. Do najważniejszych przyczyn niewykorzystania pełnych możliwości produkcyjnych gospodarstw rolnicy zaliczyli niską opłacalność produkcji rolniczej (59,0% wypowiedzi), brak koniunktury w rolnictwie (48,9%) oraz zubożenie społeczeństwa (32,0%). Niepokojącym zjawiskiem jest fakt, że ponad co drugi właściciel gospodarstwa rozwojowego (55,6%) stwierdził, że jego rodzinę nie satysfakcjonują rezultaty uzyskiwane z gospodarstwa rolnego. Istnieje więc pilna potrzeba pełnego wykorzystania potencjału produkcyjnego gospodarstw rozwojowych w kierunku zwiększenia efektywności produkcji rolniczej oraz rozwoju pozyskiwania dodatkowych i alternatywnych źródeł dochodu.

Literatura

- BRODZIŃSKA K. 2001.** *Procesy innowacyjne w gospodarstwach rolnych na tle uwarunkowań przyrodniczych i transformacji ustrojowej*. Wyd. UWM w Olsztynie: 261 ss.
- BRODZIŃSKA K. 2002.** *Przedsiębiorczość i innowacyjność właścicieli gospodarstw rozwojowych w rolnictwie*, w: *Przedsiębiorczość w rolnictwie i na obszarach wiejskich*. Wyd. CROW-UWM w Olsztynie: 91–116.
- DUCZKOWSKA-MAŁYSZ K. 1997.** *Strategia rozwoju obszarów wiejskich w Polsce, w: Strategia doradztwa w realizacji rządowego, regionalnych i lokalnych programów rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. Wyd. CROW ART w Olsztynie: 35–59.
- JASIULEWICZ M. 2001.** *Szanse i bariery aktywizacji obszarów wiejskich w województwie zachodniopomorskim*, w: *Rola agrobiznesu w rozwoju obszarów wiejskich*. AR w Szczecinie, BAR Gorki, UWM w Olsztynie: 135–143.
- LEWCZUK A., LEWCZUK A. 2005.** *Niekonwencjonalna działalność przedsiębiorca mieszkańców wsi w świetle integracji z UE (na przykładzie hodowli strusi)*. Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych, BTN, Seria B 57: 381–388.
- MICKIEWICZ P. 2001.** *Źródła i poziom dochodów w gospodarstwach rozwojowych*, w: *Rola agrobiznesu w rozwoju obszarów wiejskich*. AR w Szczecinie, BAR Gorki, UWM w Olsztynie: 285–291.
- MOSSAKOWSKA E. 2005.** *Poziom i struktura dochodów gospodarstw domowych związanych z rolnictwem w Polsce*. Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych, BTN, Seria B 57: 535–541.
- SPIAK J. 2005.** *Współpraca dzierżawców z instytucjami działającymi w otoczeniu rolnictwa*. Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych, BTN, Seria B 57: 703–707.
- WAWRZYŃIAK B.M., WOJTASIK B. 2005.** *Czynniki kształtujące strukturę agrarną i działalność rolniczą w regionie północno-zachodnim*. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu 1070: 394–399.

Słowa kluczowe: gospodarstwa rozwojowe, potencjał produkcyjny gospodarstw rozwojowych, struktura agrarna i jakość gleb, zasoby siły roboczej, poziom wyposażenia technicznego, kierunki specjalizacji gospodarstw, szanse i bariery wykorzystania potencjału produkcyjnego

Streszczenie

Oceniono potencjał produkcyjny gospodarstw rozwojowych i możliwości jego wykorzystania w pozyskiwaniu dodatkowych i alternatywnych źródeł dochodu, ze szczególnym uwzględnieniem sektora agrobiznesu. Badaniem objęto 378 gospodarstw rozwojowych na obszarze północnej Polsk. Badania zostały przeprowadzone w 2005 roku przez pracowników służb doradczych ośrodków doradztwa

rolniczego. Z badań wynika, że średnia powierzchnia gruntów gospodarstw rozwojowych wynosiła 70,5 ha z wahaniami od 3 do 1200 ha. Stwierdzono, że 65,5% właścicieli gospodarstw rozwojowych oceniło jakość gleb w swoich gospodarstwach jako średnie. Natomiast 67,5% gospodarstw rozwojowych posiadało zasoby własnej siły roboczej na odpowiednim poziomie. W ponad co drugim gospodarstwie rozwojowym wystarczające było wyposażenie w narzędzia uprawowe (63,5%), mechaniczną siłę pociągową (60,9%) oraz sprzęt mechaniczny (56,1%). Stwierdzono, że wystarczające było wyposażenie tylko 52,7% gospodarstw rozwojowych w budynki inwentarskie i 49,5% gospodarstw w magazyny. Produkcja zwierzęca była dominującym kierunkiem w 54,8% gospodarstw rozwojowych. Stwierdzono, że 70,1% gospodarstw rozwojowych osiągnęło ponad 90% dochodów wyłącznie z rolnictwa. Gospodarstwa rozwojowe wykorzystywały swój potencjał produkcyjny średnio w 75,7% z wahaniami od 7 do 100%. Sytuacja materialna 60,9% rodzin właścicieli gospodarstw rozwojowych została oceniona jako średnia. Istnieje więc pilna potrzeba pełnego wykorzystania potencjału produkcyjnego gospodarstw rozwojowych w kierunku zwiększenia efektywności produkcji rolniczej oraz rozwoju pozyskiwania dodatkowych i alternatywnych źródeł dochodu.

EVALUATING THE PRODUCTION POTENTIAL OF PROGRESSIVE FARMS IN AGRICULTURE OF THE NORTHERN POLAND

Adam Pawlewicz, Aleksander Lewczuk

Department of Agribusiness and Environmental Economics,
University of Warmia and Mazury, Olsztyn

Key words: progressive farms, progressive farm production potential, agriculture structure and soil quality, labour force, technical equipment level, farm specialization directions, chances and barriers of productive potential utilization

Summary

The survey recognized progressive farms and the possibilities of its utilization the production potential of additional and alternative income sources to gain with particular regard to agribusiness sector. The survey conducted by advisory service staff of agricultural advisory centers, included 378 progressive farms in northern Poland area. The survey showed that the average farm acreage was 70.5 ha, ranging from 3 to 1200 ha. 65.5% of progressive farm owners estimated their soil quality as the average, on 67.5% progressive farms the labor force resources were on adequate level. Every second progressive farm was sufficiently equipped with soil tillage tools (63.5%), mechanical traction power (60.9%) and the machinery (56.1%). Only on 52.7% progressive farms the livestock buildings and on 49.8% farms the storehouses were sufficient. Animal production was the main production direction on 54.8% farms. It was stated that 70.1 progressive farms achieved more than 90% income mainly from agriculture. The progressive farms used their production potential on average in 75.7% (from 7 to 100%). Financial situation of 60.9% farm owner families was estimated as an average.

Thus there is a strong need of full using farm production potential in the way of increasing production efficiency and achieving additional/alternative income sources.

Dr Adam **Pawlewicz**
Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
Plac Łódzki 2
10-957 OLSZTYN
e-mail: adampawl@moskit.uwm.edu.pl